

PREGLEDNI RAD

Peter S C H E R B E R (Sveučilište u Beču)

pscherber@mac.com

LJUBAV, GRAD I RAT. ANALIZA
MIKROSTRUKTURE (*CLOSE READING*)
NA PRIMJERU RATNIH ROMANA DRAGE
JANČARA

Primljeno: 5. 10. 2020.

UDK: 821.163.6.09-31Jančar, D.

https://doi.org/10.22210/ur.2020.064.3_4/08

U prilogu me zanima analiza mikrostrukture izabranih književnih tekstova, dakle precizno odnosno pomno čitanje (engl. *close reading*), koje se smatra suprotnošću *distant readingu*, dakle analizi u pravilu većih količina teksta. Pomno čitanje načelno smatram prikladnom strategijom interpretacije teksta. Toj strategiji pripadaju i naoko banalne stvari, na primjer pitanje kakve je vrste odnos između povijesno dokumentiranih događaja i njihova književnog (fikcionalnog) oblikovanja u tekstu, kakvi su u književnom tekstu prostorni (u konkretnom primjeru Maribor i njegova topografija) i vremenski podaci (linearni ili rekurzivni). Nadalje ta strategija treba omogućiti točnije određivanje pripadnosti nekoj književnoj vrsti, na primjer ciklusu ili nekoj vrsti superteksta (ovdje romana-trilogije). Naposljetku će se prikazati kako se temeljno proturječje Maribora, njegova slovensko-njemačka prošlost, zrcali u Jančarovim romanima. Pritom nas zanimaju i procesi, motivi, slike, likovi, događaji ili čak mikrotekstovi oblikovani u Jančarovo kratkoj prozi, koji se kasnije u romanima pojavljuju u novom kontekstu. Kao Jančarove ratne romane analizirat ćemo *Severni sij* (1984), *To noć sem jo videl* (2010) i *In ljubezen tudi* (2017).

Ključne riječi: roman, roman-trilogija, *close reading*, prostorno, vremensko, Maribor, supertekst, Drago Jančar

335

“Moju književnost zanima ono što se događa ljudima koji se nalaze na rubu povijesnih događaja. Jer oni i za prevrata žive sa svojim vlastitim strahovima i nadama, sa svojom voljom za preživljavanje. Bavim se pitanjem dobra i zla. Možda književnost podsjeća na to da je ljudski život važniji od ljudskih masa, opijenih velikim idejama.”

Drago Jančar, *Der Standard*, Beč, 31. srpnja 2020.

Close reading je kao metoda interpretacije razvijen već sredinom 20. stoljeća u angloameričkom New Criticismu te je širom svijeta odavno etabliran u znanosti o književnosti i kao takav nije neka novina. Međutim, postoje djela za koja se ta metoda čini osobito prikladnom, primjerice djela koja su se pojavila tek nedavno i za koja, izuzevši pogovore u dnevnom tisku, postoji tek pokoja ozbiljna književnoznanstvena analiza. To je upravo slučaj s trima romanima Drage Jančara o kojima će ovdje biti riječi. Sva tri obrađuju vrijeme Drugoga svjetskog rata i neposredno nakon njega, dakle sada već povijesnu tematiku o kojoj je u Jugoslaviji, dakle i u Sloveniji, postojao gotovo nepregledan korpus tekstova. Jančarov prvi roman iz tog niza, *Severni sij* (hrv. *Polarna svjetlost*), objavljen je već 1984, a 1993. izlazi njegovo drugo izdanje. Godine 2010, gotovo tri desetljeća kasnije, izlazi roman *To noć sam jo videl* (hrv. *Noćas sam je vidio*) i konačno 2017, kao mogući završetak, opsežan svezak *In ljubezen tudi* (hrv. *Kao i ljubav*). Doduše, *Severni sij* u međuvremenu je postao dijelom etabliranog kanona suvremene slovenske književnosti i detaljno je analiziran u mnogim studijama i sintetičkim radovima, dok o ostalim dvama romanima zasad ima malo iskoristivih radova. Ovdje nam se, dakle, otvara genuino radno polje za *close reading*. Inače, sjajan je primjer primjene te metode "Bralna skica" Alojzije Zupan Sosič koja pokazuje da se interpretativni pristup romanu *Severni sij* ostvaruje isključivo pomnim čitanjem njegova prvog poglavlja (Zupan Sosič 2011).

Prije određivanja metode mora se ipak definirati spoznajni interes pri istraživanju Jančarovih tekstova, čak i ako bi se to moglo shvatiti kao odviše neodređeno, odviše konvencionalno i privremeno pitanje: Što pokreće autora, što on nastoji (ako se ukaže prilika uvijek iznova) izraziti u svojim djelima? Na koji se način iz pojedinačnih tekstova, iz skupine tekstova i na kraju iz cjelokupnog opusa mogu rekonstruirati jedna (ili više) književnih namjera ili čak poruka? U našem bi nas slučaju moglo zanimati gdje u pojedinačnim tekstovima nalazimo spojeve, šarke ili "linkove" koji nam omogućuju da u vezi s tim trima romanima govorimo o ciklusu, trilogiji ili sasvim općenito o nekom književnovrnsnom entitetu višeg reda.

Ništa nas manje ne bi trebala zanimati ni razlika između Jančarovih tekstova i većeg broja ratnih romana. Humanistička perspektiva, koja odbija hipertrofirani nacionalizam i načelo osвете, a ističe značenje prava i nadnacionalno načelo nenasilja, nije uvijek stajala na prvom mjestu u slovenskoj književnoj tradiciji.

Načelno radno područje ovog priloga leži u polju književne vrste. Bavit ćemo se trima romanima, koji imaju ponešto zajedničko. Usto moramo konstatirati da uz književnu vrstu roman, ovdje u tematskoj varijanti ratnog

romana, postoji još nešto što ta tri teksta razlikuje od drugih Jančarovih romana. Ako to promotrimo semiotički, uz tri se diskretna teksta pojavljuje još jedna, nadređena im jedinica, koju ćemo ovdje nazvati trilogijom. Drugim riječima, ovdje se može govoriti i o ciklusu, u kojem izmjenično djeluju cjelina i njezini manje ili više autonomni dijelovi. Ciklus je, kao što je poznato, uvijek više od zbroja svojih dijelova, a ako slijedimo načelo *bottom-up*, svaki je od triju romana autonomni entitet, koji, promatran kao ciklus (ili kao novo zajedništvo trilogija), stječe novo značenje, posjeduje veću izražajnost, a time može ostvariti i neku vrstu semantičkog viška vrijednosti. Pri tome je takvom pristupu svojstvena načelna otvorenost, ako uzmemo u obzir da bi neki sljedeći roman ove vrste, koji bi se možda pojavio u budućnosti, seriju mogao proširiti u tetralogiju¹.

Ovdje se tek na prvi pogled radi o trima romanima koji, potpuno neovisno jedan o drugome, obuhvaćaju period koji počinje kratko prije Drugoga svjetskog rata, a završava neposredno nakon rata i čija se radnja odigrava u Sloveniji, napose u Mariboru i Ljubljani.

Severni sij (1984; 1993) priča je o Josefu Erdmanu koji 1. siječnja 1938. putuje u Maribor kako bi se ondje susreo s poslovnim partnerom, koji onamo nikad ne stiže. Sljedećih tjedana upoznaje šaroliku skupinu njegovih građana, doživljava intenzivnu ljubavnu aferu sa suprugom jednog od njegovih stanovnika, uživa u pokladama i karnevalski šarolikom društvu koje se već prikazuje kao ludnica. Doduše, auktorijalni pripovjedač prilikom jedne od svojih karakterizacija grada ističe da "mesto ni zapor in norišnica" (Jančar 1993: 20), no usprkos tomu Erdman na kraju svojeg boravka u Mariboru završava u ludnici, dakle Maribor je postao gradom koji mu sudbinski određuje život. Zatvaranje u ludnicu uspješno uspijeva izbjeći, ali već u trećem poglavlju sluti da je vlastitom krivnjom uhvaćen u mišolovku ("mišlovka") Maribor. Konceptu klopke kao univerzalnoga gradbenog elementa vratit će se na kraju, pri razmatranju svih triju romana kao cjeline.

Erdman je i svjedokom, uostalom autentične, polarne svjetlosti koja je 25. siječnja 1938. bila vidljiva do Slovenije i koju moramo protumačiti kao predznak nadolazećega svjetskog rata. Postoje, međutim, i brojni drugi predznaci skorog inferna, primjerice Hieronymus Bosch, Erdmanovi brojni snovi i epifanija koja proizlazi iz tumačenja Erdmana, Glavine i Fedjatina

¹ Alojzija Zupan Sosič naziva žanr romana *Severni sij* "spoj zgodovinskega, psihološkega in ljubezenskega romana" (kombinacijom povijesnog, psihološkog i ljubavnog romana). Ta se ocjena može *grasso modo* primijeniti na sva tri romana.

da su oni Sveta tri kralja.² Fedjatin je ruski Božji čovjek koji za vrijeme polarne svjetlosti glasno deklamira na Dravskom mostu, citirajući proroke Zahariju i Habakuka. Erdmanova upućivanja na izmicanje, rušenje i ljuljanje tla također su nagovještaji zla koje će snaći svijet.

Osim povijesno-dokumentarnih strašnih vijesti iz Staljinova Sovjetskog Saveza i (fikcionalno) ubojstvo na Pohorju, čija je žrtva Erdmanova ljubavnica Marjetica, znak je upozorenja na opasnosti, koje roman čine čistilištem prije rata koji će uslijediti.

Nakon što je Marjetica postala žrtvom strašnog zločina, Erdman je suočen sa sudbonosnim posljedicama: psihički je smeten, tako da posjet Mariboru za njega doista postaje klopkom koja ga vodi iza rešetaka ludnice. No vrativši se u svoj zavičaj u istočnom Tirolu, prebrođuje rat gotovo neozlijeđen, uspjevši izbjeći nacistički eutanazijski program.

Potpuno je drukčije postavljen roman *To noć sem jo videl* (2010). Predložak mu je autentična povijest bračnog para industrijalaca po imenu Rado i Ksenija Hribar, koji su posjedovali dvorac Strmol u Gornjoj Kranjskoj i koje su 1944, usprkos tomu što su podržavali partizanski pokret, oteli i ubili pripadnici jednoga partizanskog odreda. Ksenijin je pandan u romanu Veronika, udana za industrijalca Lea Zarnika, koja se 1937. zaljubljuje u svojeg učitelja jahanja, konjičkog časnika Stevana Radakovića, i s njim živi prvo u južnoj Srbiji, a zatim u Mariboru. Početkom 1938. vraća se svojem supruhu i tijekom ratnih godina živi s njim ponovno u dvorcu, koji se u romanu zove Podgorsko. Leo i Veronika družu se s njemačkim okupatorima, ali podržavaju i partizane, koji ih na kraju zarobe i ubiju. Osobitost je toga romana to što se Veronika ne pojavljuje ni kao lik ni kao pripovjedna instanca. Roman pripovijeda pet osoba, usko povezanih sa sudbinom Veronike i Lea: Stevo, srpski ljubavnik, Josipina, Veronikina majka, Horst, njemački vojni liječnik i kućni prijatelj Zarnikovih, njihova domaćica Joži i naposljetku Ivan Jeranek, koji je, doduše, radio u Leovu dvorcu, ali je kao pripadnik partizanskog odreda prisustvovao njihovu ubojstvu. Osim njega ni jedan od ostalih pripovjedačkih likova ništa ne zna o Veronikinoj smrti, a svaki od njih iz vlastite perspektive izvještava o događaju neposredno nakon završetka rata.

Radnja trećeg romana, *In ljubezen tudi* (2017), kompleksnija je od prethodnih. Jančar ga je formalno podijelio na dva dulja i dva kraća dijela, koji

² Pritom se ne smije zaboraviti da je škrinja Sveta tri kralja u Kölnu za Slovence imala posebno značenje i da je hodočašće u tamošnji "Kelmorajn" poslužilo kao podloga za Jančarov roman *Katarina, pav in jezuit* godine 2000.

se vremenski preklapaju i sadrže brojna potpoglavlja. Roman se uglavnom odigrava u posljednjoj ratnoj godini i nekoliko mjeseci nakon rata, pretežno u Mariboru i okolici. Prvi dio, naslovljen "Dekle s fotografije", priča je o Sonji koja se kod esesovskog časnika Ludwiga Mischkolniga zalaže za oslobađanje iz zatvora svojega voljenog Valentina Gorjana jer je duboko uvjerena da je potpuno nedužan. Mischkolnig iskorištava svoju poziciju moći i prilikom jednoga večernjeg posjeta sili Sonju da mu se poda, no taj pokušaj na kraju propada zbog njegove impotencije. Valentina nakon toga puštaju, ali ga uhode. Za Sonju, koja je naposljetku svjedokinja Mischkolnigove službene i seksualne slabosti, afera završava fatalno. Uhićena je i deportirana u sjevernonjemački koncentracijski logor Ravensbrück. Rat konačno završava i Mischkolnig pokušava pobjeći u Austriju preko zelene granice, ali ga uhvate slovenski partizani.

Drugi dio, naslovljen "Objem v mlinu", započinje kad Valentin nakon puštanja iz zatvora konspirativnim putovima stiže do svoje partizanske jedinice, ali tu nailazi na nepovjerenje jer ga je Gestapo pustio na slobodu. Iako luđački hrabrom akcijom dokazuje svoju odanost, samo zahvaljujući slučaju ne postaje žrtvom progona okrutnoga političkog komesara Borbena. Potkraj i po završetku rata Valentin gradi karijeru kod partizana i još se samo mutno i sa sentimentalnošću sjeća svoje stare ljubavi Sonje.

U trećem dijelu, "Soba ob jezeru", Slovenac Lešnik, koji nije otišao u partizane kao njegovi drugovi, već je pristupio Wehrmachtu u Istočnoj Pruskoj, sreće u Schwedtseeu kod koncentracijskog logora Ravensbrück Sonju, koja je prisiljena raditi kao prostitutka u vojničkom bordelu.

Posljednji dio, "Ubežnik", odigrava se nakon završetka rata. Mischkolnig, koji se predstavlja kao Ludvik Miškolnik, u skladu sa slovenskom ortografijom, zatočen je u zarobljeničkom logoru Šterntal kod Ptuja, ali uspijeva pobjeći. Zaklon je našao u podrumu Katice Modrinjak, koja je kao medicinska sestra zajedno sa Sonjinim ocem dr. Belakom partizane opskrbljivala medicinskim potrepštinama. Katica mu dopušta da kraće vrijeme stanuje kod nje, ali onda zahtijeva da ode. Nedugo nakon toga Mischkolniga nalaze ubijenog u nekom žitnom polju. Sonja, koja se vratila kući, i Valentin više se ne zbližavaju. Oni i njihova ljubav postadoše žrtvama rata, te tako redak iz jedne Byronove pjesme "in ljubezen tudi..." postade naslovom romana.

Pokazuje se da je neovisnost triju romana utvrđena na početku rada bila prividna: postoje brojne veze, upućivanja, moderno rečeno "linkovi" koji upućuju na neko više jedinstvo, upravo na jedinstvo trilogije. I to usprkos činjenici da povijest nastanka i objavljivanja pojedinačnih romana obuhvaća gotovo četiri desetljeća. U tom pogledu zajednička utvrđena obilježja i

upućivanja slijede uglavnom dvije svrhe: prostorno-vremensku sinkronizaciju triju romana međusobno i podupiranje isprepletenosti, odnosno povezanosti triju tekstova u jedno više značenjsko jedinstvo, dakle u trilogiju ili u ciklus romana.

Tri romana pokrivaju povijesni vremenski raspon od kraja Kraljevine Jugoslavije preko Drugoga svjetskog rata do vremena neposredno nakon završetka rata, pri čemu se ta razdoblja preklapaju.

Radnja romana *Severni sij* odigrava se u usko ograničenom razdoblju između 1. siječnja i travnja 1938. (Uskrs) s nekoliko prolepsi na ratno i poratno vrijeme. U dvanaestom poglavlju govori se o hromoj poštanskoj službenici (Poštarica) koja se u svibnju 1945. baca preko svojega pijanog ljubavnika kako bi ga spasila od prijetnji jednog od bugarskih osloboditelja. Pripovjedač slijedi i dvojac Greticu i Katicu do vremena nakon oslobođenja 1945, kad na poticaj svjetine objema bude odrezana kosa kao "gestapovskim kurvama" (poglavlje 55). Naposljetku će i dr. Bukovski, koji se oduševljava grubim rasnim pseudoteorijama, u ratu biti optužen da partizanima dostavlja sanitetski materijal.³ Deportiran je u Buchenwald, gdje će vidjeti svoje prve Židove i gdje će mu dopustiti da priprema lubanje Židova i Rusa za rasno-tipološka istraživanja, ali će ga kasnije, možda i zabunom, esesovci ustrijeliti. Sve tri prolepse i Erdmanove kasnije zgone upućuju na nadolazeći rat te, poput polarne svjetlosti i drugih znakova upozorenja, djeluju kao nagovještaj budućih strahota.

Vremenski najduži period obuhvaća roman *To noć sem jo videl*. Započinje 1937. ljubavnom pričom između Steve i Veronike, a završava u 1980-ima pogrebom partizanskog vođe Janka Kralja. Zapisi pripovjedačkih likova Steve, Josipine i Horsta mogu se datirati u vrijeme neposredno nakon završetka rata, a oni Joži i Jeraneka u kasne 1980-e.

Radnja romana *In ljubezen tudi* odigrava se posljednje godine rata i završava neposredno nakon rata. Tek u jednoj kratkoj sekvenci saznajemo da je 1984. Sonja još živa jer se sprema na predstavljanje knjige *Severni sij*. Radi se o eksplicitno autorefleksivnoj sceni u kojoj Sonja, manje-više slučajno, pronalazi Byronovu pjesmu iz koje potječe naslov romana, nakon čega odustaje od odlaska na predstavljanje knjige.

Tri romana povezuje i Maribor, koji kod Jančara gotovo da ima funkciju kvaziprotagonista (Mihurko Poniž 2010). To osobito vrijedi za prvi i posljednji roman, ali i za *To noć sem jo videl*, čija se radnja, doduše, uglavnom

³ To podsjeća na ulogu Sonjina oca, dr. Belaka, u *In ljubezen tudi*, bez spominjanja imena.

odvija u južnoj Srbiji, Ljubljani i Gornjoj Kranjskoj, ali se odlučujući obrat, rastanak Steve i Veronike, događa u Mariboru.

Zanimljivo je da su sva tri romana izgrađena na ljubavnim odnosima, koji se mogu označiti kao ljubavni trokuti i u kojima bitnu ulogu imaju društveno sankcionirane veze (usp. Rožič 2012: 52–58). Erdman je u nekoj vrsti *Amour fou* s Margeritom, zvanom Marjetica, suprugom tekstilnog inženjera Franje Samse.⁴ I Veronika se nalazi između dva muškarca, svojeg muža Lea i ljubavnika Steve, s kojim odlazi na dulje vrijeme, ali se na kraju vraća mužu. U romanu *In ljubezen tudi* situacija ljubavnog trokuta malo je modificirana, pa u trokutu u kojem su Valentin, Ludwig i Sonja nema nikakvih bračnih veza. Pritom je veza između Ludwiga i Sonje određena prisilom i neuspjehom, dok se ljubavni par Valentin i Sonja tijekom događaja prikazuje tek retrospektivno, u sjećanju. Tomu se pridružuje i veza koju Valentin započinje s partizankom Katjušom, ali pokušaji ljubavnika da nakon rata tu vezu obnove ostaju bez uspjeha. Rat svojim ideologijama i ekscesima nasilja razara prirodan i harmoničan razvoj ljubavnih odnosa, što je na prominentan način istaknuto citatom iz Byronove pjesme.

Postoje brojne spone između triju romana. Jedna od najupečatljivijih nalazi se već u prvom izdanju romana *Severni sij* iz 1984, a opisuje ju Erdman, pripovjedač u prvom licu (Stepančić 2011: 153; Potisk 2012: 89–90). Hvalisavi zagrebački trgovački predstavnik Pešič zapodjene malu gostioničku svađu oko kobnih razlika između Hrvata i Srba u Jugoslaviji u periodu između dvaju svjetskih ratova:

Zbadal je srbskega oficirja, ki je mirno jedel pri sosednji mizi in si s hrbtno stranjo dlani brisal brčice.

– Tako se obnaša, je dejal Pešič zelo glasno, vsekakor tako glasno, da ga je oficir moral slišati, kakor da je povsod doma, kakor da je povsod gospodar, kakor da je vsa država njegova konjeniška kasarna.

Resnici na ljubo pa je treba reči, da se oficir, vsaj ta večer, ni tako obnašal. Tako se je obnašal Pešič.

– Smrdljiva konjeniška kasarna, je dodal Pešič. Oficirju pri sosedni mizi so čeljusti vse hitreje mlele in brčice so mu začele podhrtevati. Nenadoma mi ni bilo več jasno, kaj počnem tukaj. (Jančar 1984: 21; Jančar 1993: 19)

Tu scenu nalazimo ponovo u *To noć sem jo videl*. Stevan Radovanović, koji je na zimu 1938. premješten iz južne Srbije u Maribor, gdje su se on i

⁴ To je, naravno, *hommage* Franzu Kafki i njegovoj pripovijesti *Die Verwandlung* (*Preobrazba*). I Kafkin je Gregor Samsa trgovački putnik koji prodaje tekstilnu robu kao ovdje Franjo Samsa. Usp. Radičeski 2010: 248.

Veronika isprva dobro osjećali i društveno integrirali, biva jednom prilikom u gostionici prostački napadnut od gosta za susjednim stolom:

Nekega večera sem jedel v neki gostilni na cesti kralja Aleksandra. Pri sosedni mizi je bila zbrana glasna moška družba, neki trgovci, ki so se zadrževali v hotelu, in njihovi mariborski partnerji, eden od tujcev je bil Čeh, ta je prodajal stroje, drugi je bil trgovski potnik, ki je ponujal laboratorijsko opremo. Ta je bil menda, če sem prav razumel, namenjen v Trst in je tukaj čakal na prihod svojega sodelavca iz Prage, ime mu je bilo, ne vem, zakaj sem si to zapomnil, Erdman. Najglasnejši pa je bil neki trgovec, Hrvat, imel je debelo zlato verižico, ta se je kar tako, brez vsakega povoda spravil name. Vedel sem, da govori o meni, čeprav me ni niti pogledal. Za te Srbe, je rekel, je ves svet konjeniška kasarna. Smrdljiva konjeniška kasarna. Nisem se zmenil zanj, čeprav mi je v notranjosti vse podrhtevalo. Že takrat bi lahko vedel, da bomo na koncu vsega krivi Srbi. (Jančar 2011: 52–53)

Funkcija povezivanja obaju romana ovdje je očita (Usp. Potisk 2012: 90), no zapanjuje činjenica da je već tako rano (1984) postojao plan za roman ili barem za priču o Veroniki i konjičkom časniku koji je proveden u djelo nakon više od četvrt stoljeća.

342

Slično vrijedi i za strašni zločin na Pohorju pri kraju romana *Severni sij*, kada su na jednom zimskom izletu ubijeni Marjetica i tvorničar muholovki Boris Valentan. Taj se događaj, koji je potresao cijeli Maribor, spominje i u *To noć sem jo videl*, a čak se i u konjičkoj vojarni moglo čuti: "Kdo bi si mislil... ti miroljubni Slovenci – da so zmožni česa takega!" (Jančar 2011: 54). Pritom je zanimljivo da se taj zločin poklapa s obratom u ljubavnoj vezi Steve i Veronike: kad Stevo nakon toga dođe u zajednički stan, Veronika se već iselila i vratila suprugu.

Navedimo još nekoliko spona između triju romana: Erdman u trećem poglavlju romana *Severni sij* u kinu gleda film *Borba za dečka* s Lil Dagover, koji je pod njemačkim naslovom *Streit um den Knaben Jo* snimljen 1937. i očito je već iste godine uspješno prikazivan u Jugoslaviji. U već navedenom poglavlju romana *In ljubezen tudi*, u kojem ostarjela Sonja namjerava prisustvovati predstavljanju romana, ona se sjeća da svojevremeno, doduše, nije doživjela polarnu svjetlost, ali da je s Valentinom u kinu gledala film s Lil Dagover.

Iako se protagonistice Marjetica i Veronika razlikuju po svojem društvenom podrijetlu i svojim osobinama, obje su na kraju nedužne žrtve grube (muške) sile: jedna je umorena na Pohorju, a drugu otmu i ubiju partizani. Zanimljivo je da su obje prije toga već doživjele ponižavajuća iskustva na nemjestima: Marjetica je provela jednu noć u sirotinjskom naselju Abesiniji, u

baraci svojega budućeg ubojice, gdje će je na kraju iznevjeriti njezin ljubavnik Erdman, a Veronika je doživjela slično poniženje u Vranju u južnoj Srbiji kad se bez pratnje uputila u obližnje cigansko naselje. Ondje su je muški stanovnici ponižavali, a nakon povratka kući Stevo ju je kaznio pljuskom.

Na mnogim se mjestima uvijek iznova tematizira osobita i karakteristična bilingvalna situacija grada (slovenski/njemački), bitna za život i povijest Maribora i njegovih stanovnika. To se prije svega odnosi na imena osoba, ulica i trgova, koja su se ovisno o trenutnom režimu stalno mijenjala.

Primjerice, u romanu *Severni sij* (Jančar 1993: 57–59) opširno je i zorno prikazana promjena imena današnjeg Trga revolucije: Magdalenenplatz u habsburško doba, Kaiser Wilhelm Platz za Prvoga svjetskog rata, Trg kralja Petra između dvaju ratova, 1941. ime mu je promijenjeno u Friedrich Jahn Platz, nakon oslobođenja u Trg 9. maja, nekoliko godina kasnije u Trg revolucije, a potonje ime zasad je već dosta dugo u uporabi. Tipično je za Jančarov stil da te činjenice personalizira u sudbini trafikanta čija je trafika smještena na tom trgu i kojeg je zapala dužnost da uvijek iznova mijenja ploče s novim imenom trga. Pri nabranju imena ulica tekst se intenzivira u *staccato* pri kojem to gotovo beskrajno nabranje postaje nešto što pripovjedač tog poglavlja u trećem licu⁵ zove “zagrižen kulturni boj” (Jančar 1993: 59):

343

Goethestraße je zamenjala leta 1919 Prešernova ulica, 1941 je tu spet Goethe in 1945 Prešeren. Lessinga izpodriva Levstik, Maistra Bismarck, Medvedova ulica iz leta 1934 se spremeni v Grillparzer Strasse, zamenjujeta se Trubar in Luther, Wagner in Dvořak, Smetana in Mozart. Avstrijskega cesarja in ogrskega kralja Franca Jožefa zamenjajo Slovenci s Frankopanom, Frankopana Nemci s Hindenburgom, Hindenburga pa Slovenci z Gorkim. Prečno ulico dobi Hegel, Lovska se spremeni v Hubertusgasse, Tovarniška v Kruppgasse in spet vse nazaj. Ulica s čudnim imenom Zagata se bo spremenila najprej leta enainštirideset v Sackgasse, leto zatem v Mondgasse, leta petinštirideset pa bo postala spet Zagata. (Jančar 1993: 59–60)

To nabranje imena, izmjenjivanje slovenskih i njemačkih oznaka, općenito konstatacija političkog instrumentaliziranja bilingvalne sudbine Maribora/Marburga jedna je od glavnih tema triju romana, kojoj se autor uvijek iznova vraća u svim svojim djelima. Jedanput sam to, gotovo opsesivno ponavljanje slika, motiva i mikrotekstova u vezi s prozom Ivana Cankara pokušao definirati pojmom “Rewriting” (Scherber 2003). Slično tako Erdman,

⁵ Ta poglavlja s povijesnim podacima i onima koji se odnose na Maribor iznosi auktorijalni pripovjedač, čime dobivaju takoreći dokumentaristički status.

koji se vraća u zavičaj svojeg djetinjstva, uvijek iznova priziva dijete Isusa s plavom kuglom iz crkve sv. Alojzija kao neku vrstu objekta čežnje ili – što također pripada naslovnoj temi polarne svjetlosti kao zlogukog nagovještaja – iskliznuća svijeta, konstatiranog na brojnim mjestima. Erdman ga često primjećuje i u svojem mračnom doživljaju protjecanja Drave.

Tomu se pridružuje i opširan, melankoličan opis atmosfere na obali rijeke (Jančar 1993: 8–9), crne rijeke koja "neusmiljeno" teče prema Crnom moru (Jančar 1993: 108), a kratko nakon toga ima dojam da "... vse skupaj se nalahno in počasi premika nekam navzdol, tja proti reki" (Jančar 1993: 140).

Kasnije se, prilikom Erdmanova sloma u crkvi, vidi da su njegove opsesije djetetom Isusom i Bogom s plavom zemaljskom kuglom te katastrofalno iskliznuće (crkvenog) broda (još pojačane aktualiziranjem homonima) umjetno sjedinjeni:

Zdaj je bilo vse tu in vse popolnoma drugače. Starec z modro kroglo ni bil takšen, kot mi ostal v spominu, to ni bil velikanski zlati možak, ki drži kroglo v rokah, da je vse lahka in na voljo vsakomur, ki stegne roko proti njej. (...) Ladja je drsela, vsa cerkvena ladja je drsela dol proti reki, in nenadoma sem začutil, da se je tudi nekoliko zamajala. Vse postave so se zamajale skupaj z njo in videl sem, kako je krogla tam zgoraj v starčevih rokah zadrhtela. Videl sem, da je ne bo mogel obdržati. Zdrsnila mu je iz rok in neznansko počasi, zelo dolgo padala k tlom. (Jančar 1993: 142)

344

U *To noć sem jo videl* Maribor je, doduše, samo jedna od prolaznih postaja dvoje ljubavnika i u početku ga oboje doživljavaju euforično. Ali tijekom zime 1938, dakle u vrijeme kad i Erdman boravi u gradu, taj se odnos prema gradu hladi, kao i njihova ljubav, a Veronikinim povratkom mužu ta je priča završena. Po završetku rata i nakon rastanka s Veronikom Stevo piše: "Čas, ki sem ga preživel med njenih odhodom in začetkom vojne, zeva v mojem spominu kot nekakšna prazna votlina brez dna" (Jančar 2011: 55).

I roman *In ljubezen tudi* prihvaća taj *hommage* autorovu rodnom gradu. Doduše, Valentin je iz Ljubljane, ali su ostali protagonisti iz Maribora ili iz njegove okolice, uvijek se iznova tematizira topografija grada, a njemačko-slovenska suprotnost opet je jedna od osnovnih tema romana, što, među ostalim, potvrđuju imena likova.

Nasuprot tome, pripovjedni postupci u trima romanima prilično se razlikuju. U *Severnom siju* dominira linearno pripovijedanje dviju pripovjednih instanci. U većini poglavlja (52 od ukupno 81) glavni protagonist Erdman pripovijeda svoju povijest, s prekidima od 28 poglavlja u kojima auktorijalni pripovjedač, koji nije podrobnije određen, uspostavlja na neki način činjenič-

ni okvir romana: tu pripada prvo poglavlje, u kojemu je predstavljen Erdman, i devet zaključnih poglavlja, u kojima se izvještava o njegovoj daljnjoj sudbini: postao je psihijatrijski slučaj. Pridružuju im se i poglavlja s činjenicama o povijesti i sadašnjosti Maribora koje djeluju dokumentaristički (Glušič 2002: 274), o tamošnjoj kronici zločina (29), o opasnostima od alkohola (32) ili o vojnoj glazbi kao nagovještaju totalitarnih vremena (35). Poglavlje u kojem se predstavlja rasna teorija antropologa Weinerta (42) te 48. poglavlje, u kojem dr. Bukovski referira o svojim izopačenim predodžbama o osobitostima židovske (i slavenske) anatomije, poput reflektora osvjetljavaju nadolazeću monstroznost nacističke rasne teorije.

U romanu *To noć sem jo videl* nikakva pripovjedna instanca nije nadređena događajima, a to je možda razlog izvanrednog uspjeha romana kod čitateljske publike. Petero jednakovrijednih⁶ personalnih (homodijegetskih) pripovjedača izvještuje na temelju vlastitih saznanja i iz osobne perspektive o događaju koji se temelji na jednom autentičnom slučaju, koji je tek nedavno razjašnjen s mnogim pojedinostima. Pritom je glavni ženski lik romana, Veronika, predmet svih pet izvještaja. Prvi pripovjedač, konjički časnik Stevo, kao Veronikin je ljubavnik ponešto istaknut, ali on ima najmanje informacija o tijeku događaja s obzirom na to da su se on i Veronika razišli već 1938. Svoj je izvještaj sastavio neposredno po završetku rata u jednom engleskom sabirnom logoru u Palmanovi (sjeverna Italija).

Drugi je pripovjedač Veronikina majka Josipina. Ona zapisuje neposredno nakon rata u predgrađu Ljubljane, gdje je smještena. Ni ona nema nikakvu predodžbu o sudbini svoje kćeri.

Njemački sanitetski časnik Horst, koji je kao ratni invalid na nekoliko godina bio premješten u Kranjsku, živi u Münchenu i pripovijeda svoju verziju 1945. On je bio prijatelj obitelji Zarnik, čest gost u dvorcu te je zaslužan za to što je Jeranek, na Veronikinu inicijativu, pušten iz Gestapova zatvora.⁷

Joži, namještenica u dvorcu, bila je Veronikina osobna povjerenica te je svjedočila odvođenju Veronike i njezina muža Lea iz dvorca u siječnju 1944. Ona izvještava dugo nakon završetka rata, nakon što se udala, podigla djecu i već dobila unuke, što možemo datirati u 1980-e.

⁶ Tih petero pripovjedača ono je što danas zovemo "nepouzdanim" pripovjedačima, pri čemu je njihova nepouzdanost rezultat njihova deficitarnog znanja. Oni posjeduju tek djelomične spoznaje o sudbini Zarnikovih. Čak i Jeranek, koji zna što se dogodilo, ne zna da su ga zapravo Veronika i Horst izvukli iz Gestapova zatvora.

⁷ To Jeranek nije znao. Takve zablude i pogrešne procjene imaju u svim trima romanima fatalne posljedice, tjeraju radnju naprijed, a time generiraju napetost i emocije kod čitatelja.

Posljednji pripovjedač već je spomenuti Ivan Jeranek. On jedini zna istinu o Veronikinoj sudbini. Bio je zaposlen u dvorcu, ali je u ratu surađivao i s partizanima. Utoliko njegovo hapšenje od strane Gestapa nije bilo neutemeljeno. Nakon što je pušten na slobodu, pridružuje se partizanskoj jedinici koja je uhapsila Lea i Veroniku u dvorcu, a tijekom marša kroz planine mučila ih i ubila. U silovanju i ubojstvu Veronike Jeranek nije sudjelovao, a u njegovu je izvještaju vlastito sudionništvo u zločinu pomučeno tek slabim sumnjama u sebe. On izvještava o događaju nakon mnogo vremena, kao star čovjek, prilikom pogreba svojega partizanskog vođe Janka Kralja.

Pripovjedna situacija u trećem romanu krajnje je konzervativna: postoji jedan auktorijalni pripovjedač koji se nikad ne pojavljuje kao lik. Izvještaj seže preko četiri dijela romana, koji se vremenski preklapaju, a protežu se otprilike od rujna 1944. do vremena nakon završetka rata. Samo je na jednom mjestu to razdoblje protegnuto do godine 1984, u već spomenutom poglavlju u kojem Sonja namjerava prisustvovati predavanju na kojem će "jedan mladi autor" predstaviti svoj roman *Severni sij* (Jančar 2017: 302–305).

U dijelu "Dekle s fotografije" pripovijeda se o Sonji i Ludwigu Mischkolnigu za vrijeme rata, u dijelu gotovo jednake duljine, "Objem v mlinu", radi se o Valentinovim doživljajima u partizanima, slijede dva kratka dijela, "Soba ob jezeru", gdje se izvještava o Sonjinoj deportaciji i prisilnom prostituiranju u Njemačkoj, i "Ubežnik", u kojem se pripovijeda o Katici i Mischkolnigu koji je pobjegao iz logora Šternthal.

Osobito je zanimljiv početak romana, koji tradicionalno medijsko ograničenje romana pokušava nadići hibridiziranjem. Autor iskorištava mogućnost da – polazeći od paratekstova (Genette 1992) – uđe u radnju romana: na zaštitnom ovitku knjige prikazana je fotografija jedne tipične mariborske ulice na kojoj se između ostalog vide dvije mlade žene i jedan njemački vojnik, pri čemu se jedna od žena osvrće za vojnikom. I na koricama romana obje su žene prikazane u položaju koji zauzimaju na fotografiji. Tekst početka romana ulazi u tu fotografsku scenu i objašnjava na cijeloj jednoj stranici izlaznu situaciju romana.

Na posnetku, ki ga je ujel neznan fotograf, sta dve vitki dekleti: prva v karirastem krilu, lahki jopici in v temnih nogavicah, druga v elegantnem črnem plašču in z lepo spletenima kitama, ki ji padata čez hrbet. Ta je brez nogavic, očitno so tukaj še ostanki, zadnji zdihljaj toplega poletja, mogoče zgodnji sepembrski dnevi. Dopoldanska slika z meščani, ki hitijo po svojih opravkih, ženska z aktovko, nekateri samo brezdelno postavajo. Tu je moški z biciklom, ki z nekom klepeta, najbrž o vremenu, nekdo drug vleče cigareto in puha v mirni božji dan. Pozoren pogled lahko opazi, da se je z napisom

na veliki stavbi nekaj zgodilo: HOTEL OREL se je spremenil v HOTEL ADLER; majhen popravek, praktični lastnik je dal izdelati samo dve novi črki, A in D, besedo RESTAVRACIJA pa je spremenil v RESTAURANT. V desnem spodnjem kotu, s hrbtom obrnjen proti fotografu, hodi človek v uniformi. V črnih škornjih, sivi vojaški jakni, opasan s pištolo. (Jančar 2017: 7)

Prvi dio romana, naslovljen “Dekle s fotografije”, započinje, dakle, gotovo klasičnim *settingom* u kojem su najvažniji podaci već zadani. Vremensko je određivanje precizno, ali istovremeno i približno, a započinje pretpostavkom da jedna od žena, Sonjina prijateljica, ne nosi čarape, dakle da se scena odigrava prvih dana rujna. Djevojka koja se osvrće za vojnikom jest, kao što kasnije saznajemo, Sonja Belak, vojnik je vođa jurišne postrojbe Ludwig Mischkolnig, a oboje su glavni protagonisti romana. Pritom se tipografski vrlo efektno upozorava na važan problem grada Maribora: na sporan, ideološki zaposjednut slovensko-njemački jezični dualizam, koji će čitatelja neprestance pratiti i u drugim romanima, kad god se tematiziraju Maribor i njegovi stanovnici. Taj se neuobičajeni pristup romanu posredstvom vizualnog/fotografskog medija nadopunjuje jednom kriptičnom rečenicom na stražnjim koricama, koja se ne objašnjava: “Temna usoda, temna usoda”. Ne zna se što bi ona trebala značiti: je li to prekid jedne naizgled idilične ulične scene koji upućuje na tamne strane romana ili je dodatak koji ne potječe od autora, nego pripada paratekstu “zaštitni ovitak”, a time i području knjižnog marketinga?

Zaključno ćemo uz već navedene međusobno usporedive veze glavnih protagonista triju romana (Erdman i Marjetica, Stevo i Veronika te Valentin i Sonja) analizirati različito realizirane koncepte likova u romanima.

Tableau likova potpuno je različit u svakom od triju romana. U *Severnom siju* dominira Erdmanova subjektivna perspektiva i osnovno pokladno raspoloženje kojem osobitu draž daju groteskni i karikaturalni likovi. Pritom prepoznajemo napor da se u isto vrijeme istakne i ludnica i *terra incognita* (Jančar 1993: 22) grada:⁸ “Čaka tudi norišnica, za tiste, ki izstopijo kar tako, da sami ne vejo, zakaj. Ti hodijo po neznani deželi zgolj zato, ker imajo terro incognito v sebi” (Jančar 1993: 22).

Uz poslovne ljude, koji su poput Erdmana samo posjetitelji u gradu, npr. Ondra, tekstilni inženjer iz Brna, ili Hrvat Pešič, razmetljivi provokator, predstavljeni stanovnici Maribora čine vrlo šareno društvanje.

⁸ Ovdje autor prvi put spominje taj pojam, kojim je 1989. naslovio svoju zbirku eseja i koji je za njega postao simbolom njegove domovine Slovenije. Taj je simbol potom aktualizirao u brojnim svojim tekstovima.

Ruski "Božji čovjek" Fedjatin u romanu ima funkciju onoga koji upozorava na veliko zlo prouzročeno polarnom svjetlošću (Zupan Sosič 2011: 169–170). Fedjatina nalazimo već donekle oblikovana u noveli *Smrt pri Mariji Snežni*. Tu neki Fedjatin, "neobičan stvor u dugom ruhu", posjećuje ruskog emigranta i liječnika Vladimira Semjonova. Semjonov je jedan od brojnih ruskih emigranata koji su se 1920-ih nastanili u cijeloj Europi, osobito u Jugoslaviji. U razgovoru s Erdmanom Ondra govori o tome da su se mnogi od njih nastanili i u Moravskoj :

Si lahko predstavljate, kakšne silne množice so se po boljševiški revoluciji iz tistih step in izza tistih širokih rek razlile po Evropi! Ladje v Carigradu so se šibile od gosposke, popov, mužikov in belogardejskih soldatov. Vsa Evropa diši po njihovem pravoslavju in kadilu. (Jančar 1993: 17)

Rusi su ostavili trag i u književnosti. Osim Fedjatina u romanu *Čudežni Feliks* Andreja Hienga iz 1938. godine nalazimo Rusa Leonida Skobenskog koji se uvukao u jednu slovensku obitelj industrijalaca (usp. o tome Scherber 2007).

348

Uz Fedjatina Erdmanov je ortak u opijanju u ćumezu pokraj Drave često i Ivan Glavina, a već iz njegova opisa ne čudi što je postao jedan od ubojica na Pohorju (Jančar 1993: 80). Erdman ga opisuje kao "čokati moški z gladko obritim tilnikom" (Jančar 1993: 80). On mrzi sve – bogataše, Židove, komuniste, ispunjen je mržnjom prema svemu i svakome. Uvijek je tako glatko izbrijan da mu krv prodire iz pora na koži. Nikoga ne iznenađuje što je takav tip na kraju postao hladnokrvni ubojica. To što se Erdman često druži s tim čovjekom, što, dapače, čak i noći s Marjeticom u toj zapuštenoj četvrti, uzrokuje iritacije koje na kraju mogu objasniti i paralizu Erdmanove ličnosti.

Bizaran je lik i Poštarica, hroma, ali lijepa žena, blještavo bijelih zuba i crvenih obraza, koja je u tajnoj vezi s jednim oženjenim električarom. Njoj je u romanu namijenjena uloga Kasandre. Naime, ona je prva pouzdano ustvrdila da će se Erdman uhvatiti u neku vrstu klopke, i to odmah na početku:

To je vedela, ko je prvič stal tam pred njo, in prav nič se ni začudila, ko se je njegova brzozavka vrnila s pripisom *retour inconnu*. Vedela je da bo še prišel, in čutila je, da zanj ni izhoda. To mesto je njegova past in stopil je vanjo. (Jančar 1993: 29)

Preko Ondre Erdman upoznaje Franju Samsu i njegovu ženu Marjeticu, koji ga uvode u građansko društvo. Ono pak doista obiluje skurilnim likovima koji nagovještavaju kasniju pokladnu vrevu.

Tu je ćelavi dr. Bukovski, koji gaji sklonost rasnim teorijama i njihovoj manifestaciji u ljudskoj anatomiji, te Boris Valentan, proizvođač muholovki marke Bussolin, kojeg Erdman opisuje kao: "... lepega mladega gospoda z lepimi mladimi brki" (Jančar 1993: 26). Kao i Erdman i on je Marjetičin obožavatelj te zajedno s njom postaje žrtvom ubojstva na Pohorju. Osim tih etnički neoznačenih likova mnogo je onih koji su jednoznačno prikazani kao Nijemci ili germanofili. Njihova su imena najčešće germanizirana slovenska imena (Millonig, Janesch) i oni uglavnom pripadaju dobrostojećem gornjem sloju, kao Leopold Markoni, veleposjednik koji se često spominje samo kraticom Ggb (njem. *Großgrundbesitzer*) i čiji je labilni sin Poldi Markoni jr. izrod iz obitelji. Preslab je za nacionalsocijalistički omladinski tabor, no ipak će na kraju zajedno s Glavinom počiniti zločin na Pohorju. Tu je i lik imenovan samo njemačkim jezičnopurističkim pojmom Tondichter (hrv. skladatelj), koji voli dječake. Erdman za sve te germanske 'komične tipove' kaže da su "strašni Tevtoni" (Jančar 1993: 57). Prezimena Slovenaca i Nijemaca stalno se, posebno u romanu *In ljubezen tudi*, problematiziraju. Šef policije Benedičič o tome eksplicitno kaže: "Mnogi Slovenci tukaj imajo nemške priimke in marsikateri Nемеc slovenskega" (Jančar 1993: 76).

Tu su naposljetku i dvije brbljave žene, Gretica i Katica, koje žive u stambenoj zgradi Samsinih. One su tračare koje sve moraju znati i to prenijeti dalje. Za vrijeme njemačke okupacije okreću kabanicu prema vjetru, zbog čega ih svjetina željna osvete nakon rata okrutno kažnjava.

Nasuprot tome, inventar likova u *To noć sem jo videl* znatno je manje spektakularan, oni nose jednostavna imena i prezimena, što, naravno, proizlazi i iz činjenice da se roman zasniva na dokumentarnom predlošku. Tu je prije svega moguće razlikovati pet istaknutih likova koji izvještavaju o Veronikinoj i Leovoj sudbini te one koji su s događajem povezani samo rubno, primjerice Stevin komandant Ilić ili šef Gestapa Wallner.

Ni u romanu *In ljubezen tudi* likovi se ne ističu svojom vanjskom pojavom. Budući da se ime Ludwiga Mischkolniga eksplicitno problematizira u svojoj njemačko-slovenskoj podvojenosti, rasprava o njegovu imenu važna je tema romana. Ostali likovi nemaju nikakvu posebnu oznaku i funkcioniraju u svojim ulogama ne dobivši dodatno značenje stilskim ili drugim sredstvima isticanja. Trojica Valentinovih drugova koja su nakon dopusta odlučila dezertirati odnosno prijeći k partizanima to moraju platiti životom jer ih se sumnjiči da su Gestapovi špijuni, te su jednostavno izručeni na milost i nemilost okrutnom političkom komesaru Borbenu. Među njima je i Gorenšek, kojeg je Wehrmacht poslao u Afriku, zbog čega su ga zvali "Rommel". I Jeranek je u *To noć sem jo videl* jedanput spomenuo momke

koji su u njemačkim uniformama dezertirali za vrijeme dopusta, a od kojih se jedan borio u Africi (Jančar 2011: 152).

Seljački sin Lešnik, koji je u poglavlju "Soba ob jezeru" odlučio služiti u Wehrmachtu, u vojničkom bordelu slučajno sreće svoju zemljakinju Sonju. Jedna Jančarova kratka priča, *Ukrepiti za pospeševanje moške ustvarjalne moči* (Jančar 2004), koja je uz neke preinake preuzeta u roman, čini jezgru poglavlja koje govori o Sonjinu mučeništvu u koncentracijskom logoru Ravensbrück gdje je prisiljena baviti se prostitucijom. Pritom je oznaka mjesta "kod Minska" u kratkoj priči u romanu zamijenjena oznakom Istočna Pruska odnosno Brandenburg.⁹

Ostali su likovi u romanu Sonjin otac, bolnički liječnik dr. Belak, koji u suradnji s medicinskom sestrom Katicom Modrinjak iz Ptuja potajice opskrbljuje partizane lijekovima i medicinskim potrepštinama. Katica nakon rata nekoliko dana skriva Mischkolniga, koji je pobjegao iz logora i kojeg prate. Njezino ponašanje otkriva njezin bezuvjetno human karakter.

Na kraju, u ovom je romanu zastupljeno i zlo, i to na objema stranama: Borben, srpski politički komesar koji nije ukorijenjen u slovenskom partizanskom pokretu, gonjen sadizmom diskreditira nasiljem nad vlastitim drugovima oslobodilačke ciljeve cijelog pokreta. S druge su strane Mischkolnigovi pomoćnici koji za njega obavljaju prljave poslove: Hans Hochbauer, Nijemac iz Dortmunda, zadužen za saslušanja, te mučitelj za kojeg se zna samo to da se zove Johann.

I u *To noć sem jo videl* postoji časnik tajne službe (vozovec), Peter, koji je znatno potaknuo zločin grupe partizana time što je opravdavao brutalno nasilje i ubojstva koja su činili komunisti, a Janko Kralj, partizan koji je u njima sudjelovao, tek pred kraj života spoznaje da se radilo o zločinu: "Tista akcija na Podgorskem, je rekel, tam smo ga mogoče malo polomili" (Jančar 2011: 139).

Kad je riječ o metodi *close reading*, može se ustvrditi da je ona uvijek prikladna za istraživanje mikrostrukture književnog teksta. Pritom je to uvijek samo jedan od mogućih pristupa tekstu, dakle ne može nadomjestiti druge analitičke postupke koji, ovisno o svojoj spoznajnoj namjeri, drukčije operiraju samim time što slijede različita polazišta.

Odgovarajući na gore skicirano ishodišno pitanje, u kojoj mjeri tri Jančarova romana čine jednu nadređenu vrstu (kao trilogija ili ciklus), može se

⁹ U romanu se kao mjesta navode Istočna Pruska i Brandenburg, ali ne može se egzaktno odrediti poprište susreta Sonje i Lešnika. To je pomalo iritantno jer se ta dva mjesta nalaze daleko jedno od drugoga. Očito je da *close reading* zna otkriti i nejasnoće.

reći da je primjena postupka *close reading* ovdje analitički relevantna. To ću pokušati dokazati polazeći od već spomenutog pojma (ili koncepta) “klopke”.

Samo koncentrirana i točna recepcija teksta koja svaku riječ shvaća doslovno daje naslutiti koja je težišta autor upisao u tekst. To podjednako vrijedi za rekurencije na leksičkoj razini,¹⁰ npr. za razne oblike koncepta klopke (muholovka, mišolovka) primijenjene u različitim kontekstima, kao i za slike odnosno scene, na primjer scenu zločina na Pohorju koja ima ključni karakter u dvama romanima. Naposljetku, i već citirana scena iz gostionice, gotovo identična u dvama romanima (Jančar 1984: 21; 1993: 19; 2011: 52–53), pa i mnogi drugi rekurentni, ovdje prikazani primjeri dokaz su spajanja triju romana u jednu veću jedinicu.

Vidjeli smo da Erdman u *Severnom siju* svoj boravak u Mariboru već zarana naziva mišolovkom. I doista, grad se od panoptikuma bizarnih osoba i dviju antagonističkih nacija pretvara u pokladnu ludnicu (*noršnica*), a za samog Erdmana sve završava na psihijatriji, s koje na kraju zapravo slučajno i potpuno slomljen uspijeva pobjeći i tako izbjeći eutanaziju. Taj tipični koncept klopke (pristup – atraktivnost / primamljivost – bezizglednost) stalno se iznova pojavljuje u svim trima romanima, iako u prilično izmijenjenom obliku.

Jedan od bizarnih mariborskih građana, Boris Valentan, vlasnik tvornice muholovki (“muholovce”) marke Bussolin, tih ljepljivih vrpca što vise sa stropa, proizvodi klopke prema gore opisanom načelu: muha dolijeće privučena slatkastim mamcem te se zalijepi za vrpcu, dakle upada u klopku.

U dokumentarističkom sedmom poglavlju o Mariboru spominje se ruska kneginja Elizabeta Obolenska koja nakon Oktobarske revolucije, kao sad Erdman, izlazeći iz vlaka stupa u grad kao klopku, “stopila je z vlaka in že je bila v pasti iz katere ni mogla dvajset let” (Jančar 1993: 21).

U romanu *In ljubezen tudi* gestapovac Mischkolnig naziva svojeg zatočnika Valentina Gorjana “muholovcem” jer ga pušta na slobodu s namjerom da ga ovaj odvede do partizana: “... muholovec je, še kakšna muha se bo prilepila” (Jančar 2017: 105). To što Valentin ubrzo nakon toga i sam upada u klopku, jer je partizanima jako sumnjiv, druga je priča.

U svim trima romanima nailazimo na brojne klopke (usp. Mihurko Poniž 2010: 176; Osti 2001: 1169; Zupan Sosič 2011: 173). Zločin na Pohorju pred kraj romana *Severni sij*, čije su žrtve Boris Valentan i Erdmanova ljubavnica Marjeta, jedna je takva klopka – proizvođač muholovki sam postaje muhom koja završava u klopki. I dr. Bukovski, diletant za židovska pitanja, upada u

¹⁰ Usp. Scherber 2003.

klopku. Gestapo ga deportira u Buchenwald, gdje se konačno može baviti Židovima, ali ipak na kraju pogiba.

U *To noć sem jo videl* dvorac Podgorsko, u kojem je Veronika našla utočište nakon što je ostavila Stevu i Maribor, postaje komfornom klopkom. Partizani tu otimaju nju i njezina muža Lea i ubijaju ih. Njemački liječnik piše u svojem izvještaju: “Koga su oni odveli v gozd, ta se ni vrnil živ” (Jančar 2011: 96).

In ljubezen tudi sadrži više takvih klopki. Valentin je imao sreću da preživi u posljednji čas. Najfatalnija je klopka ona u koju upadaju trojica pripadnika Wehrmachta koji za vrijeme dopusta odlučuju da umjesto povratka na frontu prijeđu partizanima, a oni procijene njihovu odluku kao izdajnički čin. Iz klopke u koju su oni upali nije bilo nikakvog izlaza. Drugim riječima, oni nisu imali šanse da prežive ni kao njemački vojnici ni kao rodoljubi koji brane svoj narod.

Sve su te klopke, ali i druge prikazane podudarnosti između triju romana, sastavni dijelovi novoga, nadređenog književnog oblika, trilogije odnosno ciklusa romana. Drugim riječima, oni generiraju onaj višak vrijednosti od kojeg iz pojedinačnih autonomnih romana može nastati nov entitet odnosno ciklus.

352

Sa njemačkog prevela Mirjana Stančić

IZVORI

- Jančar, Drago. 1984. *Severni sij*. Murska Sobota: Pomurska založba.
Jančar, Drago. 1985. *Smrt pri Mariji Snežni*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
Jančar, Drago. 1993. *Severni sij*. Celovec/Salzburg: Wieser.
Jančar, Drago. 1993. *Privlačnost praznine. Literarni eseji in zapisi*. Ljubljana: Študentska založba.
Jančar, Drago. 2011. *To noć sem jo videl*. Ljubljana: Modrijan.
Jančar, Drago. 2017. *In ljubezen tudi*. Ljubljana: Beletrina.

LITERATURA

- Gauss, Karl-Markus. 2012. “Es mehren sich Zeichen des Untergangs”. U: *Neue Zürcher Zeitung*, 11. 2. 2012.
Gauss, Karl-Markus. 2015. “Geheimnis einer Winternacht”. U: *Süddeutsche Zeitung*, 13. 10. 2015.
Genette, Gérard. 1992. *Paratexte. Das Buch vom Beiwerk des Buches*. Frankfurt/New York: Campus.

- Glušič, Helga. 2002. *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica: 269–287.
- Martínez, Matías (ur.). 2011. *Handbuch Erzählliteratur. Theorie, Analyse, Geschichte*. Stuttgart/Weimar: Metzler.
- Mihurko-Poniž, Katja. 2010. “Mesto kot literarni lik v treh sodobnih slovenskih romanih”. U: *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ur. Alojzija Zupan Sosič. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja, 29): 173–178.
- Moser, Samuel. 2016. “Entkommen und verschwinden”. U: *Neue Zürcher Zeitung*, 3. 1. 2016.
- Osti, Josip. 2001. “Zgodba o temi v človeku in povsod okoli njega. (Ob romanu Draga Jančarja *Severni sij*)”. U: *Sodobnost* 65, 9: 1167–1172.
- Peršak, Tone. 1985. “Drago Jančar, Severni sij”. U: *Sodobnost* 33, 11: 1103–1109.
- Potisk, Martina. 2012. “Medbesedilni vidik Jančarjevih romanov *Drevo brez imena* in *To noč sem jo videl*”. U: *Slavia centralis* 5, 2: 82–93.
- Radičeski, Naume. 2010. “Vzporedno analitično branje romanov *Severni sij* Draga Jančarje in *Pastorala* Vlada Žabota”. U: *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ur. Alojzija Zupan Sosič. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja, 29): 247–252.
- Rožič, M. 2012. *Reprezentacije ženskosti v prozi Draga Jančarja*. Magistrsko delo. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici – Fakulteta za humanistiko.
- Scherber, Peter. 2003. “Rewriting. Literarni postopek in njegova realizacija v slovenskem romanu”. U: *Slovenski roman*. Ur. Miran Hladnik, Gregor Kocijan. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja, 21): 389–398.
- Scherber, Peter. 2007. “Österreich, 1938 und die Folgen. Zur Thematisierung jüngerer Geschichte im zeitgenössischen slowenischen Roman”. U: *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 53: 137–146.
- Schmid, Wolf. 2008. *Elemente der Narratologie. 2. Auflage*. Berlin: De Gruyter.
- Stepančič, Lucija. 2011. “Drago Jančar: To noč sem jo videl”. U: *Sodobnost* 75, 1–2: 153–156.
- Stepančič, Lucija. 2017. “Drago Jančar: In ljubezen tudi”. U: *Sodobnost* 81, 12: 1797–1800.
- Virk, Tomo. 1998. *Tekst in kontekst: eseji o sodobni slovenski prozi*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Zupan Sosič, Alojzija. 2011. “Bralna skica za Jančarjev roman *Severni sij*”. U: *Na pomolu sodobnosti ali o književnosti in romanu*. Maribor: Litera: 164–174.

Abstract

LOVE, TOWN AND WAR. AN ANALYSIS OF THE MICROSTRUCTURE (CLOSE READING) IN DRAGO JANČAR'S WAR NOVELS

The paper focuses on the micro-structural analysis, i.e., close-reading, of the selected literary texts. Close-reading is the opposite of distant reading that generally connotes analysis of a much larger corpus. Close-reading is an acceptable strategy for textual interpretation. This strategy includes, at first glance, some banal issues, such as the

relationship between historically documented events and their literary (fictional) presentations, spatial data (in this case Maribor and its topography), and temporal data (linear or recursive). Furthermore, this procedure enables identification of a given genre, for example a cycle or some kind of a supra-text (in this case a novelistic trilogy). The analysis will show how the fundamental paradox embedded in Maribor, its Slovene-German past, is reflected in Jančar’s novels. Special emphasis is placed on processes, motifs, images, characters, events and even micro-texts present in Jančar’s short prose that later reappear in his novels in a new context. Jančar’s text that are studied are *Severni sij* (*Northern Lights*, 1984), *To noć sem jo videl* (*I Saw Her That Night*, 2010) and *In ljubezen tudi* (*And Love Itself*, 2017).

Keywords: novel, novel-trilogy, close-reading, spatial, temporal, Maribor, supra-text, Drago Jančar